

Богомир ЈЕРЕМИЋ

ПАРТИЗАНСКА РАДИОНИЦА БОМБИ У СЕЛУ МАЈИНОВИЋУ 1941. ГОДИНЕ

... „Партизанске радионице оружја развијајте до максимума. Не мојте зазирати од идеја и предлога који су пуни идеализма и личе на фантазије недораслих кадрова, односно полустручњака. Тим људима од самоиницијативе дајте магућности да остваре своје идеје и докажу шта могу. Уверени смо да ће многи покушаји успети, да ће многи радници — партизани створити ново оружје или ће успети да поправе старо и покварено.“...

(Из Наредбе Врховног команданта, — од 12. X. 1941. године. — партизанским одредима широм земље).¹

Јесен 1941. године. Почетком септембра, — после тешких борби, — ослобођен је Крупањ² са околином. Заузимањем Крупња, Столица³ и целе околине и разбијањем окупационих и квинслиншких власти у овом крају, Ваљевски НОП одред ослободио је готово цело Подриње. Ослобађањем ове територије реализован је део плана Главног штаба о стварању слободне територије у Западној Србији.⁴ После ослобођења Крупња, ослободилачке снаге кретале су се према Ваљеву, да заузму положаје у блокади, јер је требало да уследи напад за ослобођење града. Већ 11. септембра партизанске јединице су биле истурене чак према Причевићу.⁵ У време блокаде Ваљева штаб партизанских јединица, које су држале положаје у овој околини, налазио се у кући Веље Ранковића у Беомужевићу.⁶ Телефон је био смештен у кафани у Причевићу, неколико километара од Мајиновића према Ваљеву. Телефонска веза је била успостављена са Ваљевском Каменицом, Осечином, Завлаком и Крупњем, пошто је то била слободна територија.⁷

При покрету партизанских јединица према Причевићу, односно Ваљеву, део партизанске коморе и четничких одреда — са богатим ратним материјалом заплењеним у Крупњу — законачио је у потоку поред куће и ковачке радионице Радомира Ђирића у селу Мајиновићу, тада у саставу општине Причевачке у срезу Подгорском, на осамнаестом километру од Ваљева.

Мајиновић је старо село, и по Љуби Павловићу, писцу „Колубаре и Подгорине“ држи се да га је основала породица данашњих Ђирића, за које се не зна да су се однекле доселили. Смештено на обема

обалама реке Обнице, у најкршевитијем делу ваљевске Подгорине, са кућама међу брдима, као у некој мајини — одакле се држи да му и име потиче — изгледа да није случајно изабрано за смештај коморе. Одавно се за сеоске куће на левој обали Обнице говорило: „Лако је њима у оној мајини, па им ветар и друге непогоде не могу ништа да досаде“. Сем тога, у селу се од давнина људи радо занимају занатима, па појединци имају код својих кућа и радионице, где раде изучене занате у вароши.

Ту у Мајиновићу, у Ђирићевој ковачници, почело се са поправком лаког пешадијског оружја, поправком кола и подкивањем коња. Ускоро затим, почело се и са израдом ручне противтенковске бомбе и „динамит бомбе“ од водоводних цеви.

У Ђирићеву радионицу први је дошао партизан Ваљевског НОП одреда Драган Николић, звани „Кушља“⁸, — који је пре тога био радник фабрике „Вистад“ у Ваљеву (данас „Крушик“ — Б.Ј.) — и донео један део покретног алата за поправку одружја. Почео је са поправкама на митраљезима, које су му донели припадници четничке групе учитеља Милана Пинтарића, који су тада учествовали у заједничким акцијама са партизанима. Партизански командир коморе Живан Николић, иначе учитељ из Драгодолу, послао је у Ђирићеву ковачку радионицу партизане Данила Андрића, из Драгодолу и Ненала Милановића, из Пецке да врше поправке кола и поткивање коња. Као искусан мајстор Радомир Ђирић је био главни носилац овога посла.

РУЧНА ПРОТИВТЕНКОВСКА БОМБА. Са израдом ручне противтенковске бомбе ваљевских партизана — коју је народ звао „партизанска бомба“ — почело се у другој половини септембра. Устанак у Србији је на врхунцу.⁹ Ваљевски НОП одред, који је почетком августу имао 220 бораца,¹⁰ сада има 4. батаљона (Рађевски, Подгорски, Азбуковачки и Колубарски) са око 1.800 бораца.¹¹ Подгорски батаљон, заједно са Подринским НОП одредом у сарадњи са Церским четничким одредом капетана Д. Рачића, учествовао је у припремама и самом нападу на Шабац. У нападу су употребљена и два партизанска топа (хаубице 105 мм.) које је довукао Подгорски батаљон. Када су пролазила кроз села, народ је излазио пред топове, китио их цвећем, заставама, љубио топције и служио их јелом и пићем.¹² Остали батаљони су углавном опседали Ваљево, водећи свакодневно борбе са појединим немачким групацијама, које су из Ваљева вршиле испаде у разним правцима.¹³ Продори према Причевићу, у правцу Лознице, припремани су артиљеријском паљбом — гранате су падале до Причевића и Тупанаца. Исто тако, Немци су продоре пешадије потпомагали авионима и бацачима.¹⁴ Напад окупатора са тенковима представљао је посебну тешкоћу за партизане. Познат је случај да је 6 партизана једне десетине треће чете, — коју су напали Немци код Боричевца¹⁵ — заједно са командантом¹⁶ читав сат успешно бранило положај, да су задржали снагу непријатеља који је насртао са око 500 људи, и на том положају остали све док их непријатељски тенкови нису заобишли с бока.¹⁷

Како се борити против непријатељског тенка. Напад на њега без ефикасног оружја најчешће је значило самоубиство. Гинули су најбољи.

О томе је размишљао радник — партизан Драган Николић, занет идејом да створи ново оружје, које би одговарало партизанском начину ратовања.

Некако баш у то време, по доласку партизанске коморе у село Мајиновић, у једној магази су пронађене кошуљице топовских граната од 75 мм. Биле су то експлодиране чауре граната са брда Боричевца, крај Ваљева, где су били запаљени војни магацини са муницијом, да не би пали у руке окупатору. Те чауре су требале да буду употребљене за израду мотика, до којих су у то време земљорадници тешко долазили. У партизанској комори налазио се сандук са немачким ручним офанзивним бомбама (бомбе са дршком — Б. Ј.), које су биле заплењене у Крупњу,¹⁸ а сада су се појавиле и кошуљице топовских граната. Партизански мајстор пушкар Драган Николић створио је идејни план и план за реализацију израде противтенковске бомбе. О томе је обавестио Штаб Ваљевског НОП одреда у Причевићу и добио одобрење да реализује своју идеју.

Прва противтенковска ручна бомба је израђена неколико дана по доласку партизана у село Мајиновић. Израђивана је једноставним алатом, који би зачудио непријатеља. Био је то обичан алат сеоске ковачке радионице. Поред Драгана Николића на изради бомбе је радио и Радомир Ђирић, јер је било потребно да се извесни делови искују, а он је био сличан ковачком послу, понудио је своје услуге и Николић их је прихватио. Уз Ђирића је радио и његов помоћник Александар Лазич, из села Ђасове (зв. „Б. Ловац“) кога је Ђирић глађао.

Ручна противтенковска бомба
(реконструкција)

Део партизанске радионице
бомби

Бомба се састојала из два дела: тела бомбе (кошуљице — чауре — топовске гранате од 75 мм) и дршке немачке ручне бомбе са њеним доњим делом (шрафом за који је ручица причвршћена).

Кошуљица (чаура топовске гранате од 75 мм, која се употребљавала за израду тела ручне противтенковске бомбе, била је дуга око 18 до 20 см., али је сечена на дужину од 14 см. Исечена на ту дужину, кошуљица гранате се прво загревала, па су се рубови отвора извијали чекићем у страну. Иза тога се поново загревала, па су се унутрашњи зидови обливали растопљеном црном смолом „лућумом“, — како су је Ћирић и његов помоћник звали — да не би бомба пропуштала влагу,¹⁹ Када се кошуљица гранате охладила и смола очврсла, онда је вршено пуњење. Бомба се пунила експлозивом²⁰ из три офанзивне немачке ручне бомбе, а изнад експлозива стављана је једна округла платна, чији су рубови ишли до зидова тела бомбе и која је била у средини пробушена отвором од 16 мм. Изнад те платне стављани су комади од разних отпадака гвожђа и челика, који су требали приликом распрскавања бомбе да појачају њено разорно дејство. На горњем делу тела бомбе — који се спаја са ручицом од немачке ручне бомбе — стављана је исто тако округла платна као поклопац, која није могла да упадне у шупљину тела бомбе. Та је платна била кована од шине колских точкова. Искована је конусно да може да улегне, да би се преко ње извршио превој горњег дела кошуљице гранате. Платна је била 8 до 10 мм дебљине и на средини се налазио отвор истоветан са оним на поклопцу немачке ручне бомбе. Ове платне је ковао Радомир Ћирић. Стављала се испод поклопца везаног за ручицу немачке бомбе, који је био од слабог материјала, те не би могао да издржи притисак потребан за распрскивање бомбе. Када се на ту платну стављао поклопац са дршком немачке бомбе, онда је то било хладним ковањем учвршћивано, повраћањем извијених рубова отвора гранате према (дршци).

Пиротехнички део посла на бомби обављао је партизан — радник Драган Николић, који је често удаљавао Ћирића и његовог помоћника Лазића приликом пуњења бомбе.²¹

Са спољне стране тело бомбе није било усечено ради лакшег распрскавања, једино што се са кошуљица топовских граната — још пре почетка израде бомбе — скидао танак оквир од бакра који се ту налазио, иза чега је остајало једно мало прстенасто удубљење на спољнем зиду бомбе, које је можда имало утицаја на распрскавање бомбе.

Ручна противтенковска бомба се активирала на истом принципу као и ручна немачка офанзивна бомба са дршком.

Бомба је тежила, зависно од пуњења са комадима челика и жељеза, од 2 до 2,5 килограма.

Прва проба бомбе извршена је око 20. септембра у селу Причевцу, поред реке Обнице — на њиви Ивана Ракића, столара.²² Приказивање дејства бомбе извршено је пред члановима Штаба Ваљевског НОП одреда и групом мештана — земљорадника, који су са пажњом пратили догађај.

Партизан Драган Николић је после пробе причао Ђирићу да је бомба дигла у ваздух четири кубна метра камена (што одговара тежини од око једног вагона). Мештани су у чуду гледали дејство које је показало партизанско оружје. Био је то велики успех и значајна морална подршка. О томе се причало по селу и околини.

Пошто је оцењено да је дејство бомбе задовољавајуће, — и да је донекле бомба надокнађивала недостатак артиљеријског противтенковског оруђа — пионир мајстор Драган Николић, Радомир Ђирић и његов помоћник Александар Лазић „Бобовац“ су наставили са радом. Оваквих бомби је израђено тачно 23 комада. Рађене су све до покрета партизана из Мајиновића — у сусрет немачкој казненој експедицији — према Завлаци или Крупњу, око 12. октобра 1941. године.²³ Тада је Ђирић видео ове бомбе на неким својим познаницима из Ваљевског НОП одреда.

Нереално је очекивати да је нека од ових ручних бомби сачувана

Нереално је очекивати да је нека од ових ручних противтенковских бомби сачувана, поготову ако се узму у обзир борбе које су партизани Ваљевског НОП одреда водили октобра 1941. године.²⁴ Међутим, пре десетак година, Радомир Ђирић је реконструисао једну такву бомбу — која се сада чува у Народном музеју у Ваљеву.

„ДИНАМИТ БОМБА“ ОД ВОДОВОДНИХ ЦЕВИ. — „Познато је да су партизанске војне формације избегавале дуге и расплинуте фронтове, а партизанској тактици рата највише је одговарала борба са комбинованим изненадним ударом у заседама и изненадним препадима. Такав начин борбе захтевао је и одговарајућа средства наоружања међу којима ручне бомбе имају прворазредан значај. Свесни улоге изненадног напада партизани су од првог дана, с обзиром да су оскудевали у ручним бомбама, дошли на идеју да сами производе ову врсту оружја“...²⁵ Свакако да су из ових разлога у свим жариштима устанка израђиване ручне бомбе. Када није било металних легура, или услед тога што их није било довољно, партизани су прибегавали производњи бомби и од цемента.²⁶ Међутим, изгледа да је најраспрострањенији материјал за израду тела ручних бомби у данима устанка 1941. године, била водоводна цев. Ни то није случајно. Један од важнијих разлога што је водоводна цев узета као основни материјал за израду тела бомбе, био је свакако тај што су водоводне цеви рађене од веома крпе легуре, која под притиском експлозива лако прска и тада ствара густу мрежу убојних шрапнела.²⁷

Партизанске радионице које су радиле бомбе од водоводних цеви биле су нарочито током устаничке, 1941. године, распрострањене широм земље. Тако се зна да је у „Босанско — личкој герилској радионици оружја“ у Дрвару, (основана 1. августа, а престали са радом 25. септембра 1941. године) произведена 6. VIII, 1941. прва бомба од водоводне цеви, звана „рола“.²⁸ Једна, од четири партизанске радионице, на подручју Романије у селу Хан-Крам (формирана на погону раније стругаре — септембра 1941) производила је ручне бомбе од водоводних цеви, зване „клипњаче“.²⁹ Преко партијске организације рударског базена Тузле, новембра 1941. организована је у селу Крека (рудник — Б.Л.) израда руч-

них бомби, које су биле технички савршеније од оних рађених у Дрвару и на Романији.³⁰ Партизанска радионица у Штрбачком Буку³¹ (формирана 10. августа 1941. и радила све до априла 1942. г.) у септембру одустаје од производње бетонских и почиње производњу металних бомби од бешавних цеви разних димензија.³² Бомбе од водоводних цеви израђиване су 1941. године и у партизанским радионицама у Словенији.³³ И у осталим нашим републикама и покрајинама производиле су се ручне бомбе.³⁴ И у нашем најближем суседству, — крајем августа и почетком септембра — у ослобођеној Мачви био је у погону велики број партизанских радионица. У Богатићу су постојале три радионице бомби. Радионице бомби од водоводних цеви постојале су и у селима Рибари, Табановићи, Глушци и Липолист.³⁵ Знатно савршеније ручне бомбе, од до сада поменутих, рађене су у партизанској фабрици оружја и муниције у ослобођеном Ужицу (радила од 24. септембра до 29. новембра 1941.).³⁶ Др. Јован Марјановић, цитирајући сећање Миће Јеремића, наводи да је у ослобођеном Крупњу Одбор радничке контроле у Топионици антимоно организовао и радионицу оружја.³⁷ Познато је да је у септембру радила и партизанска радионица бомби у Лозници.³⁸

Ручне бомбе од водоводних цеви рађене су у Мајиновићу истовремено када и ручне противтенковске бомбе. Основни материјал за израду бомби донела је партизанска комора, која је из рудника Тисовика набавила око 150 до 200 комада водоводних цеви, дужине 4 до 5 метара затим доста динамита са динамитским капислама.

И на изради ове бомбе радили су партизан Драган Николић, затим ковач Радомир Ђирић и његов помоћник Александар Лазић.

Бомба је израђивана на тај начин што је прво водоводна цев³⁹ сечена на дужину од око 10 до 15 см., а затим је врелим ковањем уоквираван, повијан унутра, један крај цеви где је требало да дође данце. Данце је сечено од саме цеви и набијало се гвожђем до дна цеви, чији су рубови били повијени унутра. Тако се тај нови комад цеви, прављен за данце, просто спајао са оквиром на дну цеви — то јест, био кнап набијен. У горњем делу цеви, где је долазио поклопац, извијале су се врелим ковањем ивице према спољној страни. Поклопац је сечен такође од цеви, тако да може да улегне — па су се преко њега превијале ивице, које су пре тога биле извијене у страну. Поклопац је имао у средини округли отвор око 12 мм. На тај начин тело бомбе је било готово. У овако обрађену и затворену цев (тело бомбе) стављао се, сипао, динамит кроз отвор на поклопцу. Затим се дрвеном шипком, као оловка, правило у динамиту удубљење за динамитску капислу. За капислу се, обично зубима, причвршћивао спорогорући штапин и каписла се тако стављала у већ припремљено удубљење у динамиту. Дужина штапина од каписле па до другог краја који је кроз отвор пролазио напоље, износила је 4 см.⁴⁰ Изнад каписле је стављена хартија, а изнад ње туцана цигла или ћерпич да учврсти штапин. Укупна тежина бомбе била је око 600 до 700 грама. Активирала се паљењем штапина, најчешће цигаром.

Прва проба ове бомбе извршена је у селу Причевићу, у другој половини септембра. Касније су вршене повремено пробе и у Мајиновићу.

Морални ефекат бомбе био је нарочито значајан. Стварала је јаку експлозију, као динамит, којим је и била пуњена. Партизани и земљорадници мештани су је звали „динамит бомба“ — свакако због експлозива којим је била пуњена. Не зна се тачно колико је оваквих бомби израђено. Из разумљивих разлога (непрекидне борбе са немачким окупатором у то време — Б.Ј.) ниједна оваква бомба није сачувана. Радомир Ђирић је реконструисао једну овакву бомбу, у исто време када и ручну противтенковску бомбу, и она се сада чува у Народном музеју у Ваљеву.

Радомир Ђирић пред ковачком радионицом у селу Мајиновићу

Са изработом ових бомби престало се исто када и са изработом ручних противтенковских бомби, око 12. октобра 1941. године, јер су партизани кренули у борбу против немачке казнене експедиције — па су напустили Мајиновић.

Партизанска радионица бомби у Мајиновићу⁴¹ радила је око месец дана (од средине септембра до средине октобра) и заједно са осталим партизанским радионицама широм земље имала је у устаничким данима 1941. велики значај, јер се јавила у време највеће оскудице оружја.⁴²

Партијско и војно руководство Ваљевског НОП одреда умело је да до максимума искористи оскудна средства, полустручну радну снагу (омогућивши да радник — партизан постане пионир — мајстор новог оружја, а сеоски ковачи партизански ковачи оружја) и најнужније сировине да би организовали своју радионицу онако како ће то поставити Врховни командант партизанским одредима широм земље 12. X. 1941. године, по прилици на дан престанка њеног рада. Није искључено да је, између осталог, и њено искуство томе допринело.

Прилог: АЛАТ КОВАЧКЕ РАДИОНИЦЕ ИЗ СЕЛА МАЈИНОВИЋА⁴³

1.	Ковачки мех и чесма	—	—	—	—	—	—	—	комада	—	—	—	1.	—
2.	Наковањ (ковачки)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
3.	Пањ — од наковња	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
4.	Шрафштук	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
5.	Тезга — ковачка	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
6.	Бор машина — зидна	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
7.	Лампа — за карбит	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
8.	Ковачки чекићи	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	4.	—
9.	Поткивачки чекић	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
10.	Кљешта (поткивачка)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
11.	Нож за равњање копита (сунтрач)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
12.	Нож за чишћење копита	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
13.	Турпија за стругање копита	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
14.	КЉЕШТА ЗА ПРИХВАТАЊЕ ВРЕЛИХ КОШУ- ЉИЦА ЗА ПРОТИВТЕНКОВСКЕ БОМБЕ — специјално рађена за ту сврху	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
15.	КЉЕШТА ЗА ПРИХВАТАЊЕ ВРЕЛИХ КОШУ- ЉИЦА ЗА БОМБЕ ОД ЦЕВИ — специјално рађена	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
16.	Кљешта (ковачка)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	2.	—
17.	Турпија (полуобла)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
18.	Турпија (обла)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
19.	Турпија (равна)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
20.	Нарезница (шнајдајзи)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	4.	—
21.	Бургија — конус за нарезнице	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	3.	—
22.	Машински кључеви	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	4.	—
23.	Сврдла за бушење глава на точковима	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	2.	—
24.	Најглајзни — за прављење капица глава на шрафовима	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	2.	—
25.	Рам — дрвени за стављање нарезница и турпија	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
26.	Вендајзи — за окретање конус бургија при прављењу лозе на мутерима	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
27.	Пробојци	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	9.	—
28.	Секач — удубљен за опкрајање потковица	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
29.	Пробојац — за пробијање отвора на чекићима за држалице (сапове)	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
30.	Секачи	—	—	—	—	—	—	—	комада	—	—	—	10.	—
31.	МАКАЗЕ — специјално рађено за обре- зивање поклопца немачке ручне бомбе	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—
32.	Штемајзна — разних	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	3.	—
33.	МАКАЗЕ — специјално рађене за сечење данцета и поклопца бомбе од цеви	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	2.	—
34.	Ваге за натезање колских шина	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	2.	—
35.	Погаре за стављање копита	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—	—	1.	—

36. ГВОЖЂЕ — за набијање данцета у водоводној								
цеви при изради ручних бомби — — —	“	—	—	—	1.	—		
37. НОГАРЕ — за стављање колских точкова —	“	—	—	—	1.	—		
38. Постоље за мех — — — — — — —	“	—	—	—	1.	—		

НАПОМЕНЕ:

¹⁾ Војна енциклопедија, Београд 1965, 739.

²⁾ По др. Јовану Марјановићу (Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941, Београд 1963, 140) Ваљевски НОП одред је — споразумевши се са четничким одредом попа Владе Зечевића и поручника Ратка Мартиновића о заједничкој борби напао са овим одредима на Крупањ 2. септембра. По њему Крупањ је ослобођен 4.5 септембра, ноћу у 1.00 час, после тродневне борбе (Др. Ј. Марјановић, н. д., 496). Међутим, у Хронологији ослободилачке борбе народа Југославије 1941—1945, Београд 1964, 109., као дан ослобођења Крупања наводи се 3. септембар (што изгледа вероватније — Б.Ј.).

³⁾ Извештавајући наређење Главног штаба за Србију, а према плану Главног штаба за Југославију, Ваљевски одред напао је и разбио немачку посаду у руднику антимона Столице 30—31 августа (др. Ј. Марјановић, н. д., 140).

⁴⁾ Др. Ј. Марјановић, н. д., 140.

⁵⁾ Дудић Драгојло, Дневник 1941, издање 1957, 141.

⁶⁾ Историјски архив Ваљево, Мемоарска грађа, стен. бел., инв. бр. 90 (општина Причевић).

⁷⁾ ИСТО.

⁸⁾ Син Радомира Ђирића, Стеван Ђирић — сада новинар листа „Напред“ у Ваљеву — сећа се да су Николића често звали и „пушкар“.

⁹⁾ Др. Ј. Марјановић, н. д., 211.

¹⁰⁾ Др. Ј. Марјановић, н. д., 138 и Родољуб Чолаковић, Записи из ослободилачког рата, I, 1946, 60.

¹¹⁾ Ослободилачки рат Народа Југославије 1941—1945, I, 1957, 55 и Др. Ј. Марјановић, н. д., 243.

¹²⁾ Др. Ј. Марјановић, н. д., 242 и Архив Војно-Историјског Института ЈНА, фонд Народноослободилачки покрет, 1988—3—4.

¹³⁾ У правцу Лознице, Шапца, Ужица и Београда — Б. Ј.

¹⁴⁾ Историјски архив Ваљево, Мемоарска грађа, стен. бел., инв. бр. 90 (Општина Причевић).

¹⁵⁾ Брдо код Ваљева — Б. Ј.

¹⁶⁾ Командант сектора је био народни херој Миша Дудић — Б. Ј.

¹⁷⁾ Д. Дудић, н. д., 170.

¹⁸⁾ Сандук бомби се помиње као део ратног плена из Крупања (Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941—1945, Београд 1964, 109.).

¹⁹⁾ Радомир Ђирић се сећа да је смола донета из рудника Тисовика, и да је било у (пакетима) од око 15 килограма тежине.

²⁰⁾ Веома јак експлозив Тротил $C_6H_2CH_3(NO_2)_3$, (овај податак дао ми је пуковник Гојко Вујичић, заменик управника Војног музеја ЈНА у Београду.

²¹⁾ Ђирић мисли да су можда удаљавани због тога да не би настрадали приликом какве погрешке.

²²⁾ Историјски архив Ваљево, Мемоарска грађа, стен. бел., инв. бр. 90 (општина Причевић). У овом материјалу се каже: „У Причевићу код чесме“...

²³⁾ Др. Јован Марјановић наводи у својој књизи (види др. Ј. Марјановић, н. д., 259—260) да је немачка 342. дивизија, после чишћења Мачве, добила наређење за напад на Крупањ, да би се обезбедила за акцију деблокарања Ваљева. Да су, од 14. до 24. октобра, снаге Ваљевског одреда (Рађевски и Колубарски батаљон) водиле тешке борбе код Завлаке да спрече продор нових немачких снага у опкољено Ваљево. У исто то време друге снаге Ваљевског одреда и Мачвански одред, заједно са неким четничким јединицама, пружале су отпор продирању Немаца према Крупњу.

²⁴⁾ Довољно је навести снаге 342. немачке дивизије, за које народни херој Драгојло Дудић пише: „... непријатељ са својом казненом експедицијом у јачини од око 50. тенкова, са много моторних возила, са доста артиљерије, коњице, са аутоматским оружјем и око 10 до 12.000 људи...“ (види Д. Дудић, н. д., 222.).

²⁵⁾ Душан Пленча: Оружје из партизанских радионица у Војном музеју ЈНА (Весник Војног музеја ЈНА, I, Београд 1954, 167).

²⁶⁾ Душан Пленча: Партизанска техника наоружања у НОР-у, Војно технички Гласник, 4/1959, 263.

²⁷⁾ Душан Пленча, н. д., Весник Војног музеја ЈНА, I, Београд 1954, 167—168.

²⁸⁾ Душан Пленча, н. д., ВТГ, 4/1959, 263.

²⁹⁾ ИСТО.

³⁰⁾ ИСТО.

³¹⁾ Гојко Вујичић који је писао о овој радионици није дао ближе географско одређење њеног места. Радионица се налазила у близини села Небљуси (Лапац).

³²⁾ Гојко Вујичић: Партизанска радионица у Штрбачком Буку, Војно технички гласник, 4/1959, 291.

³³⁾ Метод Микуж: Преглед развоја НОБ у Словенији, кн. I, Београд, и Д. Пленча, н. д., Весник Војног музеја ЈНА, I, Београд 1954.

³⁴⁾ Д. Пленча, н. д., Весник Војног музеја ЈНА, I, 1954, 174.

³⁵⁾ Ове радионице помиње Љубомир Петровић: Партизанске радионице у НОР, Војни гласник 4/1964, али је он користио рад Др. Јована Марјановића, н. д., 286; који је изгледа једини имао увид у основни извор: Павле Јосић, Устанак 1941 у Шабачком округу, дипломски рад на Фил. факултету у Београду 1955 (у рукопису). Међутим, ни код Марјановића ни код Петровића се не види од чега су рађене бомбе у ослобођеној Мачви. Тек у листу „Комунист“, бр. 238 од 16. новембра 1961, види се да су и те бомбе рађене од водоводних цеви.

³⁶⁾ Војна енциклопедија, 1965, кн. 7, 600. (те бомбе нису биле од водоводних цеви — Ђ. Ј.).

³⁷⁾ Др. Ј. Марјановић, н. д., 286. (Међутим, не види се да ли су ту рађене бомбе и какве. Тек у књизи: Милијан Јеремић, Миодраг Ковачевић, Народна власт у Србији 1941—1961, Београд 1962, 81. види се да су и ту рађене бомбе.

³⁸⁾ П. Павловић: Партизанска радионица бомби у Лозници, Машинство, 7/1961.

³⁹⁾ Радомир Ђирић се сећа да је промер водоводне цеви био 36 мм, а мерењем спољних зидова цеви 42 мм.

⁴⁰⁾ Четири „ватрене секунде“ (време потребно да штапин пренесе ватру до динамита). Д. Пленча, н. д., Весник Војног музеја ЈНА, I, 1954, 168.

⁴¹⁾ Први пут сам писао о овој радионици у листу „НАПРЕД“ (Ваљево) бр. 414 од 4. јула 1956. године.

⁴²⁾ Милош Минић — који се у то време, као инструктор П. К. за Србију, налазио на терену где је оперисао Ваљевски НОП одред-у једном извештају наводи да се још у току тродневне битке за Крупањ пријавило у Ваљевски одред око 1.000 сељака из Рађевине али, нажалост није било оружја ни за 200, па су остали враћени кућама. (Види: Зборник НОР, том IX, књ. 1, 281.).

⁴³⁾ Алат ковачке радионице из Мајиновића набављен је за Народни музеј у Ваљеву, по реферату бр. 144 од 5. VI 1956. године.